

Eugen Uşurelu

Vârfurile de lance cu tocul scurt din perioada târzie a epocii bronzului din nordul Mării Negre

Keywords: bronze spearheads with short sheath, late Bronze Age, late Srubnaia culture, Sabatinovka, Noua, Belozerka, Northern Black Sea cultures.

Cuvinte cheie: vârfuri de lance de bronz cu tocul scurt, perioada târzie a epocii bronzului, cultura Srubnaia târzie, culturile Sabatinovka, Noua și Belozerka, nordul Mării Negre.

Ключевые слова: бронзовые наконечники копий и дротиков с короткой втулкой, поздний бронзовый век, позднесрубная культура, культуры Сабатиновка, Ноуа и Белозерка, Северное Причерноморье.

Eugen Uşurelu

Spearheads and darts with a short sheath of the late Bronze Age in the Northern Black Sea region

Based on the analysis of newly discovered spearheads with a short sheath of the Late Bronze Age in the northern Black Sea, the data being obtained from virtual sources and those from literature, their new typological scheme is proposed. The items are classified into four types: Obukhovka, Marinovka, Dremailovka and Krasnyj Mayak. The first two and Krasnyj Mayak type are divided into three variants each and Dremailovka type into four. Variants I-IV delineated within these types represent groups of spearheads consecutively succeeded in time, starting with the set of Loboikovka-Golourov bronze of late Srubnaia culture (Berezhnovsk-Maevsk after V.V. Otroshchenko) from the left bank of the Dnieper and of the first phase of the early stages of Sabatinovka and Noua cultures until the early stage of Belozerka culture (stages IV-VI of the late Bronze age period in Eastern Europe, 16th/15th - 13th/12th centuries BC, or BzB2/C1-BzD/HaA1, according to central European chronological scheme).

Eugen Uşurelu

Vârfurile de lance cu tocul scurt din perioada târzie a epocii bronzului din nordul Mării Negre

În baza analizei descoperirilor noi de vârfuri de lance cu tocul scurt din perioada târzie a epocii bronzului din nordul Mării Negre, datele fiind obținute din sursele virtuale, cât și a celor din literatura de specialitate, este propusă o schemă tipologică nouă a acestora. Piesele sunt delimitate în patru tipuri: Obukhovka, Marinovka, Dremailovka și Krasnyi Maiak. Primele două și tipul Krasnyi Maiak sunt împărțite în câte trei variante, iar tipul Dremailovka – în patru. Variantele I-IV delimitate în cadrul acestor tipuri, reprezintă grupe de vârfuri de lance consecutiv perindate în timp, începând cu seria de bronzuri Loboikovka-Golourov a culturii Srubnaia târzie (Berezhnovsk-Maevsk după V.V. Otroshchenko) din partea stângă a Niprului și a primei faze a etapelor timpurii ale culturilor Sabatinovka și Noua, până în etapa timpurie a culturii Belozerka (etapele IV-VI ale perioadei târzii a epocii bronzului din Europa de Est, sec. XVI/XV-XIII/XII î.Hr. sau BzB2/C1-BzD/HaA1, conform schemei cronologice central-europene).

Евгений Ушурелу

Наконечники копий и дротиков с короткой втулкой эпохи поздней бронзы Северного Причерноморья

На основании изучения новых находок наконечников копий и дротиков с короткой втулкой эпохи поздней бронзы Северного Причерноморья, ставших известными по разным интернет ресурсам, и аналогичных находок из археологической литературы, предлагается новая типологическая схема этих наконечников. Они разделены на четыре типа: Обуховка, Мариновка, Дремайловка и Красный Маяк. Первые два и тип Красный Маяк подразделены каждый на три варианта, а тип Дремайловка на четыре. Выделенные варианты I-IV этих типов представляют собой последовательно сменяющиеся во времени группы наконечников копий и дротиков, начиная от лобойковско-голоуровского металлокомплекса позднесрубной культуры Левобережной Украины (бережновско-маевской по версии В.В. Отрощенко) и первой фазы раннего этапа культур Сабатиновка и Ноуа до раннего этапа Белозерской культуры (IV-VI периоды поздней бронзы Восточной Европы, XVI/XV-XIII/XII вв. до н.э. или BzB2/C1-BzD/HaA1 по центрально-европейской хронологической схеме).

Articolul include în circuitul științific descoperiri noi de vârfuri de lance cu tocul scurt din perioada târzie a epocii bronzului din nordul Mării Negre, datele fiind obținute din diverse surse virtuale. În

baza analizei acestora, cât și a celor din literatura de specialitate, este propusă o schemă tipologică nouă a acestor vârfuri de lance și sunt abordate subiectele apariției și evoluției lor în acest spațiu.

Vârfulurile de lance sunt delimitate în patru tipuri: Obukhovka (Fig. 1,1-16), Marinovka (Fig. 2,1-20), Dremaïlovka (Fig. 3,1-23; 4,1-4) și Krasnyi Maiak (Fig. 4,5-20; 5,1-29). Primele două și tipul Krasnyi Maiak sunt împărțite în câte trei variante, iar tipul Dremaïlovka în patru.

În cazul primelor două tipuri, în literatura de specialitate sau lipsesc careva elaborări, sau acestea sunt insuficiente. O situație diferită este constatată în cazul tipurilor Dremaïlovka și Krasnyi Maiak, deoarece atât denumirile cât și conținutul acestora sunt mai mult sau mai puțin unanim acceptate. De aceea denumirile acestora au fost păstrate, în același timp fiind efectuate precizări substanțiale în ceea ce privește conținutul acestora.

În procesul delimitării tipurilor și a variantelor s-a ținut cont de cerințele actuale înaintate față de clasificările arheologice, conform cărora, în identificarea tipurilor depline importantă este nu cantitatea indicilor luate în considerație, ci calitatea lor, și anume indiciile semnificative sau cele definitorii, sau, uneori și combinațiile acestora. Și în calitate de tip este recunoscut numai acea unitate taxonomică, care înglobează mai complet informația scontată și conținutul căreia corespunde cel mai bine scopului cercetării [Bochkarev 2015a, 208-209].

Indicii semnificativi sau definitorii în delimitarea tipurilor enunțați de vârfuri de lance cu tocul scurt constituie lungimea și respectiv forma tocului, în primele două cazuri, iar forma lamei, în a celorlalte două. În ceea ce privește împărțirea acestora în variante, indicii definitorii le-au constituit forma tijei lamei și/sau a tocului.

Vârfulurile de lance de tip Obukhovka au lama foliformă cu lățimea maximă preponderent în partea mediană și cele mai mici dimensiuni ale tocului dintre toate piesele eșantionului analizat. Lungimea tocului acestora variază de la cca 0,8 cm până la cca 1,5 cm. Lungimea vârfurilor de lance variază de la cca 10 cm până la cca 19 cm, lățimea maximă a lamei de la cca 2,5 până la cca 4,5 cm și diametrul tocului de la cca 1,9 cm până la cca 2,5 cm. Orificiile laterale pentru nituri sunt amplasate în toate cazurile la baza lamei.

Pe ambele suprafețe, tija lamei pieselor variantei I a acestui tip este prevăzută cu câte trei nervuri longitudinale delimitate de două caneluri (Fig. 1,1). La piesele variantei II, nervurile longitudinale sunt substituite cu câte trei muchii longitudinale pe ambele părți ale tijei lamei, care, cu o

singură excepție (Fig. 1,3), acoperă și ambele suprafețe ale tocului (Fig. 1,4-14). Astfel, secțiunea tijei lamei și a tocurilor pieselor acestei variante este hexagonală. La piesele variantei III tija lamei și tocul au formă simplă, fără muchii, având corespunzător secțiune circulară (Fig. 1,15-16).

Lungimea tocului pieselor următorului tip Marinovka, este ceva mai mare decât la piesele tipului precedent și variază de la cca 1 cm până la cca 2 cm. Însă, indiciul definitoriu al acestui tip îl constituie tocul în formă de manșetă, delimitat în partea superioară cu ajutorul unei muchii (Fig. 2,2-4,6-9,14,16) sau nervuri orizontale (Fig. 2,5,12-13), exceptând câteva exemplare (Fig. 2,1,10,15,17-19).

Similar pieselor tipului Obukhovka, lama acestui tip este foliformă cu lățimea maximă preponderent în partea mediană, de asemenea și orificiile laterale pentru nituri sunt amplasate în toate cazurile la baza lamei. Lungimea vârfurilor de lance ale tipului Marinovka variază de la cca 15 cm până la cca 22 cm, lățimea maximă a lamei de la cca 2,7 până la cca 4 cm și diametrul tocului de la cca 1,7 cm până la cca 2,5 cm.

Variantele acestui tip au fost delimitate în baza acelorași indicii ca și în cazul variantelor primului tip: I – tija lamei pe ambele suprafețe este prevăzută cu câte trei nervuri longitudinale, despărțite de două caneluri mai mult sau mai puțin evidențiate (Fig. 2,1-10); II – cu câte trei muchii longitudinale pe ambele suprafețe ale tijei lamei, respectiv, secțiunea tijei lamei (Fig. 2,11-19), cât și a tocului (Fig. 2,11,15,17-19), este hexagonală; III – condițional, conform desenului, tija lamei și a tocului au formă simplă, fără muchii, având corespunzător secțiune circulară (Fig. 2,20).

Lungimea tocului pieselor următorului tip este mai mare decât la piesele primelor două tipuri, variind de la cca 2 cm până la cca 4,5 cm. Totodată, indiciul definitoriu al tipului Dremaïlovka constituie, cu unele excepții (Fig. 3,4,13), lama foliformă, având lățimea maximă mai sus de partea mediană (Fig. 3,1-3,5-12,14-23; 4,1-4). Lungimea vârfurilor de lance variază de la cca 13 cm până la cca 26 cm, în două cazuri, cca 31 și 34 cm (Fig. 4,1-2), lățimea maximă a lamei de la cca 2,5 până la cca 4,5 cm și diametrul tocului de la cca 1,9 cm până la cca 3 cm.

Delimitarea primelor trei variante ale acestui tip a fost efectuată în baza acelorași indicii ca și în cazul variantelor primelor două tipuri, cu preci-

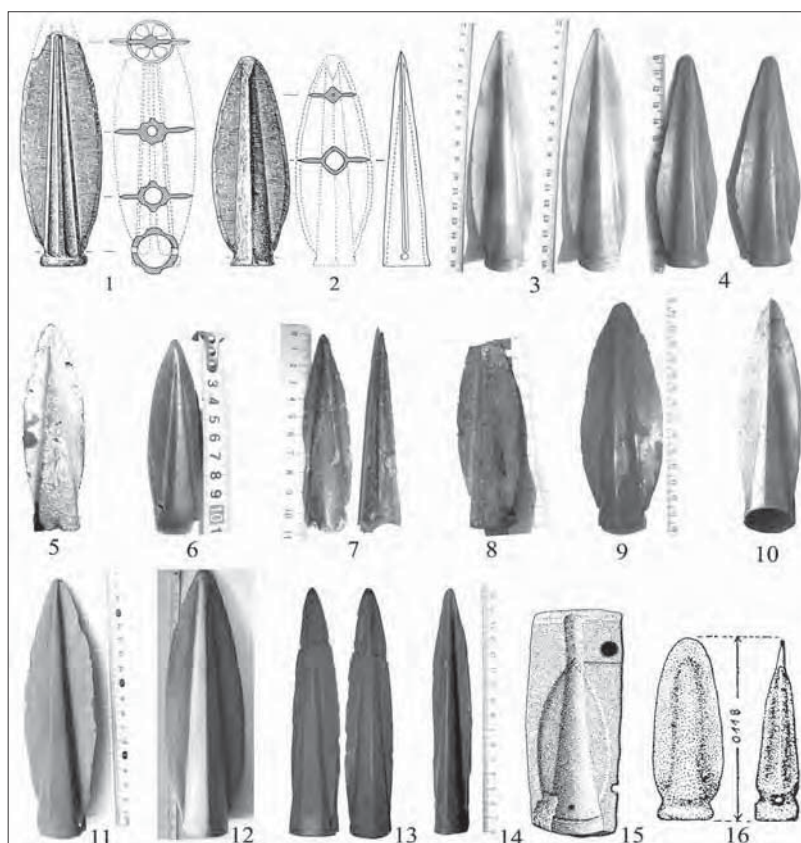

Fig. 1. Vârfuri de lance cu tocul scurt, tipul Obukhovka

Varianta I. 1- Obukhovo/Obukhovka/Sugakovka, reg. Dnepropetrovsk/Kherson, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 10,2].

Varianta II. 2- Grebeny, reg. Kiev, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 10,4]; 3- reg. Cherkassy, Ucraina; 4- probabil, reg. Chernigov, Ucraina; 5.10.11.13- locul descoperirii necunoscut I-IV, Ucraina; 6- probabil, reg. Cherkassy, Ucraina; 7- reg. Zhitomir, Ucraina; 8- reg. Poltava, Ucraina; 9- probabil, reg. Vinnitsa, Ucraina; 12- râul Rosi, reg. Kiev, Ucraina; 14- reg. Sumy, Ucraina.

Varianta III. 15- reg. Dnepropetrovsk(?), Ucraina [Bočkarev, Leskov 1980, 13. Taf. 3,38b]; 16- Huși, România [Coman 1980, 156, nota 1. Fig. 115,6].

3- după <http://www.sobiratel.org/>; 4.7.11.13- <http://arc.violity.com/>; 6.12.14- <http://forum.violity.com/>; 8- <http://auction.violity.com/>; 1.2.15- scara sursei inițiale a fost modificată.

Fig. 1. Spearheads with short sheath, Obukhovka type

Variant I. 1- Obukhovo/Obukhovka/Sugakovka, Dnepropetrovsk/Kherson region, Ukraine [Kločko 1995 94. Abb. 10, 2].

Variant II. 2- Grebeny, Kiev region, Ukraine [Kločko 1995 94. Abb. 10, 4]; 3- Cherkassy region, Ukraine; 4- probably Chernigov region, Ukraine; 5.10.11.13- unknown place of discovery I-IV, Ukraine; 6- probably Cherkassy region, Ukraine; 7- Zhitomir region, Ukraine; 8- Poltava region, Ukraine; 9- probably Vinnitsa region, Ukraine; 12- Rosi River, Kiev region, Ukraine; 14- Sumy region, Ukraine.

Variant III. 15- Dnepropetrovsk region(?), Ukraine [Bočkarev, Leskov, 1980, 13 Taf. 3,38b]; 16- Husi, Romania [Coman, 1980, 156, note 1. Fig. 115, 6].

3- according to <http://www.sobiratel.org/>; 4.7.11.13- <http://arc.violity.com/>; 6.12.14- <http://forum.violity.com/>; 8- <http://auction.violity.com/>; 1.2.15- the scale of the initial source has been changed.

zările, că în cazul pieselor variantei I a acestui tip, tocul este prevăzut în partea superioară cu două nervuri orizontale (Fig. 3,1). În ceea ce privește varianta II, spre deosebire de varianta II a tipului Obukhovka, include mai multe piese cu tocul prevăzut cu nervuri orizontale sau oblice (Fig. 3,2-4), decât cele la care muchiile acoperă ambele suprafețe ale tocului (Fig. 3,5-6).

Indiciul definitoriu al variantei IV a acestui tip, ce îl deosebește de alte variante nu numai ale acestui tip, dar și ale celorlalte, o constituie forma părților superioare și mijlocii ale ambelor suprafețe ale tijeii lamei, care are secțiune dreptunghiulară (Fig. 4,1-4). În afară de aceasta, două vârfuri de lance prezintă indicii specifice numai acestei variante a entității analizate. Piesele au lamele prevă-

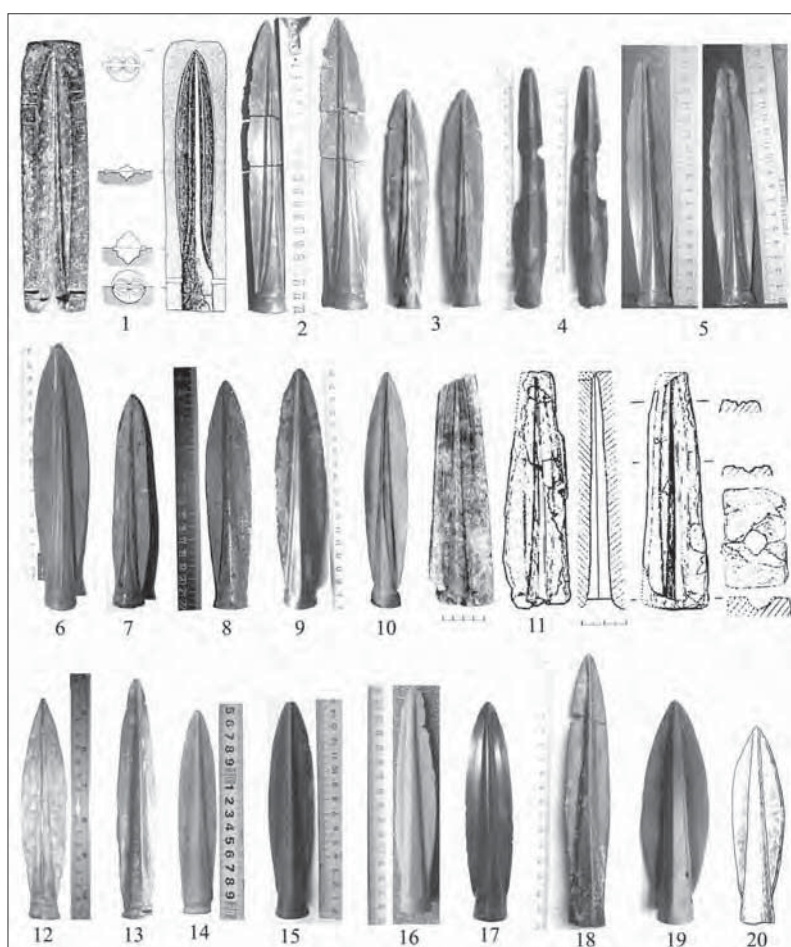

Fig. 2. Vârfuluri de lance cu tocul scurt, tipul Marinovka

Varianta I. 1- Marinovka, reg. Zaporozh'e, Ucraina [foto V.A. Papanova; desen Kločko 1995, 91. Abb. 4,2]; 2.3.8- locul descoperirii necunoscut I-III, Ucraina; 4- probabil, reg. Zhitomir, Ucraina; 5- probabil, nord-vestul reg. Kirovograd, la frontiera cu reg. Cherkassy, Ucraina; 6- sudul reg. Cherkassy, Ucraina; 7- reg. Cherkassy, Ucraina; 9- probabil, r-nul Edineț, R. Moldova; 10- probabil, reg. Cherkassy, Ucraina.

Varianta II. 11- Dneprovo-Kamenka, reg. Dnepropetrovsk, Ucraina [Gershkovich 2005-2009, 583.587. Ris. 7,4; 8,1]; 12- reg. Khar'kov, Ucraina; 13- probabil, la frontiera dintre reg. Poltava și reg. Chernigov, Ucraina; 14- reg. Cherkassy (partea din dreapta r. Nipru), Ucraina; 15- probabil, sudul reg. Chernigov, Ucraina; 16- probabil, sudul reg. Cherkassy, malul drept al r. Nipru, Ucraina; 17- reg. Kirovograd, Ucraina; 18- reg. Khmel'nitsk, râul Iuzhnyi Bug, Ucraina; 19- reg. Sumy, Ucraina.

Varianta III. 20- Tsiurupinsk, reg. Kherson, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 7,2].

2- după <http://domongol.org/>; 3- <http://arc.violity.com/>; 4-6.10.13.15-18- <http://forum.violity.com/>; 7.19- <http://auction.violity.com/>; 8- <http://swordmaster.org/>; 9- <http://oldstory.info/>; 14- <https://reibert.info/>; 1.20- scara sursei inițiale a fost modificată.

Fig. 2. Spearheads with short sheath, Marinovka type

Variant I. 1- Marinovka, Zaporozh'e region, Ukraine [Photo by V. A. Papanova; drawing by Kločko 1995 91. Abb. 4, 2]; 2.3.8- unknown place of discovery I-III, Ukraine; 4- probably Zhitomir region, Ukraine; 5- probably northwest Kirovograd region, on the border with Cherkassy region, Ukraine; 6- southern Cherkassy region, Ukraine; 7- Cherkassy region, Ukraine; 9- probably Edinet district, Moldova; 10- probably Cherkassy region, Ukraine.

Variant II. 11- Dneprovo-Kamenka, Dnepropetrovsk region, Ukraine [Gershkovich 2005-2009, 583.587. Ris. 7, 4; 8, 1]; 12- Khar'kov region, Ukraine; 13- probably at the border between Poltava and Chernigov regions, Ukraine; 14- Cherkassy region (on the right bank of the Dnieper), Ukraine; 15- probably southern Chernigov region, Ukraine; 16- probably southern Cherkassy region, the right bank of the Dnieper, Ukraine; 17- Kirovograd region, Ukraine; 18- Khmel'nitsk region, Iuzhnyi Bug River, Ukraine; 19- Sumy region, Ukraine.

Variant III. 20- Tsiurupinsk, Kherson region, Ukraine [Kločko 1995, 94. Abb. 7, 2].

2- according to <http://domongol.org/>; 3- <http://arc.violity.com/>; 4-6.10.13.15-18- <http://forum.violity.com/>; 7.19- <http://auction.violity.com/>; 8- <http://swordmaster.org/>; 9- <http://oldstory.info/>; 14- <https://reibert.info/>; 1.20- the scale of the original source has been changed.

zute pe ambele suprafețe cu câte două linii subțiri, slab adâncite, longitudinale (Fig. 4,1,2). De asemenea, prima piesă mai este prevăzută pe ambele suprafețe cu câte o linie adâncită orizontală în partea superioară a tocului, la baza lamei, și cu alta puțin mai jos, iar marginile laterale ale lamelor în partea inferioară sunt zimțate.

Dimensiunile tocului următorului tip de vârfuri de lance sunt aproximativ similare cu cele ale tipului precedent Dremailovka. Acestea variază în cazul tipului Krasnyi Maiak de la cca 2 cm până la cca 5 cm. Cât privește lama, aceasta are formă romboidală în prima jumătate, superioară, iar în a doua, inferioară, „aripioarele” acesteia continuă pe părțile laterale, cu unele excepții (Fig. 5,5-6), predominant paralele tijeii până la contactul cu tocul. Această caracteristică reprezintă indiciul definitoriu al tipului Krasnyi Maiak (Fig. 4,5-20; 5,1-29). Și alți indici dimensional ai acestui tip sunt similari cu indicii corespunzători ai tipului precedent. Lungimea vârfurilor de lance ale tipului Krasnyi Maiak variază de la cca 11 cm până la cca 24 cm, lț. maximă a lamei de la cca 1,9 până la cca 4 cm și diametrul tocului de la cca 1,8 cm până la cca 2,9 cm.

Delimitarea variantelor I-III ale acestui tip a avut la bază aceiași indicii, ca și în cazul evidențierii aceluiași variante ale tuturor tipurilor anterioare, cu precizarea că în cazul variantei I, tija și partea superioară a tocului, pe ambele suprafețe, sunt prevăzute cu câte trei nervuri longitudinale, despărțite de două caneluri mai mult sau mai puțin evidențiate și au secțiuni hexagonale, iar partea inferioară a tocului secțiuni circulare (Fig. 4,5). Piesele variantei II au deja muchii pe ambele suprafețe și secțiuni hexagonale (Fig. 4,6-14), iar a variantei III, respectiv, circulare (Fig. 4,15-20; 5,1-29), a tijeii lamei și/sau a tocului.

Spre deosebire de piesele primelor două tipuri ale entității analizate, la care orificiile laterale pentru nituri sunt amplasate în toate cazurile la baza lamei, la piesele ultimilor două tipuri acestea nu mai prezintă o astfel de amplasare, ci se întâlnesc începând de la baza lamei până aproape de marginea tocului.

Dintre toate variantele entității analizate, cel mai bine reprezentată de descoperiri din complexe, este varianta III a tipului Krasnyi Maiak. Valvele formelor de turnare cu negativele a două vârfuri de lance aparținând acestei variante (Fig. 4,15a,b), include complexul de forme de turnare Krasnyi Maiak, atribuit etapei târzii a culturii Sabatinovka

[Bočkarev, Leskov 1980, 15-16, Taf. 4.45; 5,44c].

În afară de aceasta, vârfuri de lance ale acestei variante fac parte din componența a două depozite de bronzuri din spațiul carpato-nistrean, de la Lozova (Fig. 4,16), atribuit orizontului Noua-Sabatino-vka [Dergačev 2002, 33.37, Taf. 35,18], și de la Oțeleni (Fig. 4,17), datat în sec. XIII-XII a.Chr. și pus în legătură cu complexul cultural Noua-Sabatino-vka [Lazanu, Ursache 2013, 178,183, Pl. 8].

Alte două astfel de vârfuri de lance au fost descoperite în Transilvania, România: unul intră în componența depozitului I de la Domănești (Fig. 4,19), celălalt (Fig. 4,18), ar proveni de asemenea dintr-un depozit [Bader 2015, 25,27, Abb. 1,2,3]. Primul depozit este datat în BzD, cel de-al doilea în HaA1 [Petrescu-Dîmbovița 1977, 43,90, Pl. 43,2; 134,4].

Încă un vârf de lance similar include un depozit de bronzuri din Ucraina (Fig. 4,20; Fig. 5,A7), locul descoperirii fiind necunoscut, care înglobează bronzuri caracteristice perioadei târzii a culturii Sabatinovka (Fig. 5,A1-12).

Un interval cronologic aproximativ asemănător, cu cel al variantei precedente, indică descoperirile din complexe ale variantei III a tipului Dremailovka. Forma de turnare cu negativul unui astfel de vârf de lance, provenind din așezarea culturii Noua de la Ostrovets, din bazinul Nistrului Superior (Fig. 3,7), a fost sincronizat cu perioada culturii Sabatinovka [Bočkarev, Leskov 1980, 17-18, Taf. 7,56]. Într-o lucrare recentă, depozitul de forme de turnare din această așezare este atribuit etapei Noua I [Bočkarev 2012, 202]. În susținerea ultimei datări ar veni și faptul, că dintre toate descoperirile atribuite tipului Dremailovka, negativul vârfului de lance al formei de turnare a acestui depozit, prezintă cele mai multe similitudini cu vârful de lance din raionul Volodarsk, regiunea Kiev (Fig. 3,6), care însă, aparține variantei II a acestui tip, ce are secțiuni hexagonale a tijeii lamei și a tocului.

Etapei evaluate a culturii Sabatinovka este atribuită așezarea de la Novokievka din regiunea Khereson, în cadrul căreia au fost descoperite două forme de turnare cu negativele vârfurilor de lance aparținând acestei variante (Fig. 3,8a,b) [Gershkovich, Klochko, Evdokimov 1987, 143-144,156, Ris. 1,1-3; 2,1; 2,2; 3,1-3]. Depozitul de la Dremailovka ce include un vârf de lance al variantei III a acestui tip, a fost atribuit într-un caz culturii Sabatinovka [Leskov 1981, 16. Taf. 4,E1], în cel de-al doilea focarului Kar-

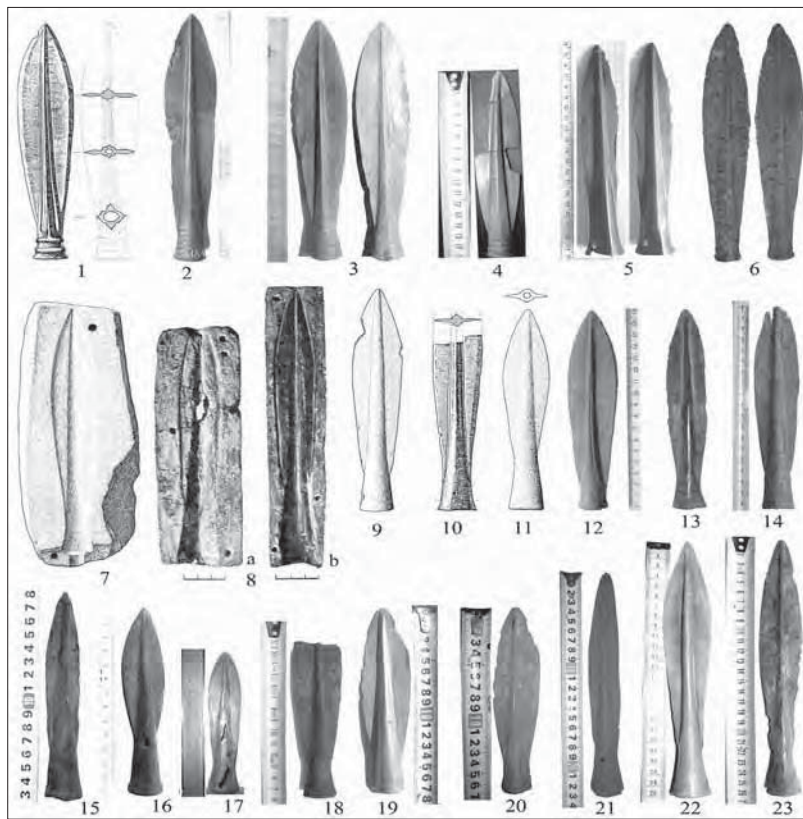

Fig. 3. Vârful de lance cu tocul scurt, tipul Dremailovka

Varianta I. 1- colecția Kunderevich, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 5,1].

Varianta II. 2- reg. Kirovograd, Ucraina; 3- locul descoperirii necunoscut I, Ucraina; 4- probabil, reg. Kirovograd, Ucraina; 5- reg. Cernăuți, Ucraina; 6- r-nul Volodarsk, reg. Kiev, Ucraina.

Varianta III. 7- Ostrovets, reg. Ivano-Frankovsk, Ucraina [Bočkarev, Leskov 1980, 17-18. Taf. 7,56]; 8-Novokievka, reg. Kher-son, Ucraina [Gershkovich, Kločko, Evdokimov 1987, 143-144.156. Ris. 1,1-3; 2,1; 2,2; 3,1-3]; 9- Dremailovka, reg. Kher-son, Ucraina [Leskov 1981, 16. Taf. 4,E1]; 10- Shabel'niki, reg. Cherkassy, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 7,1]; 11- Stuhuleț, jud. Vaslui, România [Dergačev 2002, 203. Taf. 70,A432]; 12- reg. Sumy, Ucraina; 13.14.17.18.23- locul descoperirii necunoscut I-V; Ucraina; 15- probabil, reg. Khar'kov, Ucraina; 16- probabil, r-nul Briceni, R. Moldova; 19- or. Kiev, Ucraina; 20- la frontiera dintre reg. Kiev și reg. Cherkassy, Ucraina; 21- probabil, reg. Zaporozh'e, Ucraina; 22- reg. Cherkassy, Ucraina.

2- după <http://arkaim.co/>; 3.13-14.18.23- <http://arc.violity.com/>; 4.6.20- <https://reibert.info/>; 5.12.17.21- <http://forum.violity.com/>; 15- <http://www.sobirateel.org/>; 16- <http://oldstory.info/>; 19- <http://olx.ua/>; 22- <http://auction.violity.com/>; 1.7.9-11- scara sursei inițiale a fost modificată.

Fig. 3. Spearheads with short sheath, Dremailovka type

Variant I. 1- Kunderevich collection, Ukraine [Kločko 1995 94. Abb. 5,1].

Variant II. 2- Kirovograd region, Ukraine; 3- unknown place of discovery I, Ukraine; 4- probably Kirovograd region, Ukraine; 5- Chernivtsi region, Ukraine; 6- Volodarsk rayon, Kiev region, Ukraine.

Variant III. 7- Ostrovets, Ivano-Frankovsk region, Ukraine [Bočkarev, Leskov, 1980, 17, 56]; 8- Novokievka, Kherson region, Ukraine [Gershkovich, Kločko, Evdokimov 1987, 143-144. 156. Ris. 1.1 to 3; 2.1; 2.2; 3.1 to 3]; 9- Dremailovka, Kherson region, Ukraine [Leskov 1981 16. Taf. 4 E1]; 10- Shabel'niki, Cherkassy region, Ukraine [Kločko 1995 94. Abb. 7.1]; 11- Stuhuleț, Vaslui county, Romania [Dergačev 2002 203. Taf. 70, A432]; 12- Sumy region, Ukraine; 13.14.17.18.23- unknown place of discovery I-V; Ukraine; 15- probably Khar'kov region, Ukraine; 16- probably Briceni district, Moldova; 19- Kiev, Ukraine; 20- the border between Kiev and Cherkassy regions, Ukraine; 21- probably Zaporozhe region, Ukraine; 22- Cherkassy region, Ukraine. 2- according to <http://arkaim.co/>; 3.13-14.18.23- <http://arc.violity.com/>; 04/06/20-<https://reibert.info/>; 5.12.17.21- <http://forum.violity.com/>; 15- <http://www.sobirateel.org/>; 16- <http://oldstory.info/>; 19- <http://olx.ua/>; 22- <http://auction.violity.com/>; 1.7.9-11- the scale of the original source has been changed.

dashinka-Novoaleksandrovka din etapa timpurie a culturii Belozerka [Bochkarev 2010, 146].

Însă, este evident faptul, că atât cazul nega-
tivului vârfului de lance de la Ostrovets și îndeo-

sebi al vârfului de lance din depozitul de la Dre-
mailovka, reprezintă excepții, iar intervalul crono-
logic de bază al răspândirii variantei III a tipului
Dremailovka corespunde perioadelor târzii ale

culturilor Sabatinovka și Noua sau Sabatinovka II și Noua II. Confirmare în acest sens reprezintă vârfurile de lance ale variantei IV a tipului Dre-mailovka (Fig. 4,1-4).

Depozitul de bronzuri descoperit recent (Fig. 4,A1-8), probabil¹ în regiunea Kiev a Ucrainei, ce conține un vârf de lance aparținând acestei variante (Fig. 4,1; 4,A1), a determinat atât delimitarea acesteia, cât și a înlesnit datarea ei. Acesta include, pe lângă vârful de lance, încă șapte piese: un topor-celt cu o tortiță și lama ruptă (Fig. 4,A1), patru așa numite ferestraie sau lame de cuțit, dintre care una este ruptă în trei părți (Fig. 4,A2-5) și două ace cu câte trei protuberanțe în partea superioară a corpului (Fig. 4,A7-8). Conform datelor indicate de descoperitor, lg. toporului-celt fragmentar constituie cca 8,5 cm, a ferestraelor sau lamelor de cuțit – cca 7,5 cm, 9 cm, 11 cm și 11,5 cm, a acelor – cca 11,5 cm și 20 cm.

Din punct de vedere tipologic, toporul-celt cu o tortiță și cu fațetele arcoidale se deosebește de topoarele-celt similare, specifice focarelor Krasnyi Maiak și Râșești din perioadele târzii ale culturilor Sabatinovka și Noua, prin amplasarea tortiței mai jos de marginea gurii. Conform acestui indiciu, acest topor-celt prezintă similitudini cu topoarele-celt ale focarului Kardashinka-Novoaleksandrovka din etapa timpurie a culturii Belozerka.

Piese similare așa numitelor ferestraie sau lame de cuțit ale acestui depozit, au fost descoperite în așezările culturii Chișinău-Corlăteni din spațiul carpato-nistrean, date în baza analogiilor din regiunea carpato-dunăreană în HaA și HaB [Smirnova 1985, 47, Ris. 1,13,14; Levițki 1994, 126-127, Fig. 58,15-20,22].

Acele cu protuberanțe sunt considerate caracteristice culturii Noua și seriilor de depozite din bazinul carpatic date în BzD-HaA1. Însă, acele cu protuberanțe ale depozitului în discuție, nu aparțin variantelor caracteristice acestora din urmă [Hochstetter 1981, Abb. 2-5]. Conform formei gămliei, cât și celor trei protuberanțe din partea superioară a corpului, acestea prezintă similitudini cu două ace similare ornamentate din tumului 16 al necropolei de la Hordeevka din bazinul Nistrului Mijlociu [Berezanskaja, Kločko 1998, 11, Taf. 27,1,2].

1. În acest caz, cât și în cele similare, când se operează cu această formulă, determinarea regiunii s-a bazat pe alte plasmări ale aceluiași autor din sursele virtuale, în care sunt indicate regiunea descoperirii.

Vârfuri de lance similare piesei acestui depozit, intră în componența unor depozite de pe teritoriul Serbiei [Garashanin 1975, 94,96, T. LXXX,4], Croației [Vinski-Gasparini 1973, 97,183, T. 67,13], Ungariei [Mozsolics 1985, 102,104,199, Taf. 36,2; 117,10] și a unui monument funerar de pe teritoriul Germaniei [Jacob-Friesen 1967, 245,357, Taf. 129,2], date preponderent în BzD-HaA1.

Relevant este și faptul, că indiciul definitoriu al vârfului de lance din cadrul acestui depozit, cât și al altor piese atribuite variantei IV a tipului Dre-mailovka, și anume forma părților superioare și mijlocii ale ambelor suprafețe ale tijei lamei, care are secțiune dreptunghiulară, nu este întâmplătoare. Deoarece, formă similară are și nervura mediană a unor pumnale cu lamele paralele ale culturii Belozerka [Klochko 2006, 242, Ris. 100,14; Dergačev 2002, Taf. 51,J1; 52,K,L; 70,A429]. Totodată, la un alt tip de vârfuri de lance din nordul Mării Negre, având lama foliformă cu lățimea maximă în partea inferioară, deja toată lungimea tijei lamei are secțiune dreptunghiulară. O astfel de tijă a lamei are spre exemplu negativul vârfului de lance al formei de turnare a complexului Zavadovka, ce aparține perioadei târzii a culturii Belozerka [Bočkarev, Leskov 1980, 23, Taf. 10,85], de asemenea și alte vârfuri de lance descoperite izolat în nordul Mării Negre [Kločko 1995, Abb. 20,3; 21,4; Kločko, Kozymenko 2011, 79, Ill. 122; 123]. Sunt documentate în această regiune de asemenea și vârfuri de lance la care nu numai tija lamei are secțiune dreptunghiulară, dar și tocul [Klochko 2006, 206, Foto 17]. Vârfuri de lance similare, având lama foliformă cu lățimea maximă în partea inferioară, la care tija lamei, sau și tocul, au secțiune dreptunghiulară, sunt caracteristice culturilor hallstattiene timpurii din spațiul carpato-nistrean [Levițki 2003, fig. 11,15; Dergačev 2002, Taf. 51,B,K; 71,A433] și din bazinul Dunării de Mijloc [Garashanin 1975, 94,96, T. LXXX,10]. În acest caz, forma tijei lamei, cât și a tocului, având secțiunea dreptunghiulară, a unor grupe de vârfuri de lance din nordul Mării Negre, probabil reflectă rezultatul influențelor hallstattiene timpurii.

Astfel, atât componența depozitului discutat, cât și similitudinile tipologice ale indiciului definitoriu al vârfurilor de lance ale variantei IV a tipului Dre-mailovka cu pumnalele cu lamele paralele ale culturii Belozerka și cu tipul menționat de vârfuri de lance din nordul Mării Negre, de asemenea și cu vârfurile de lance similare hallstattiene timpurii,

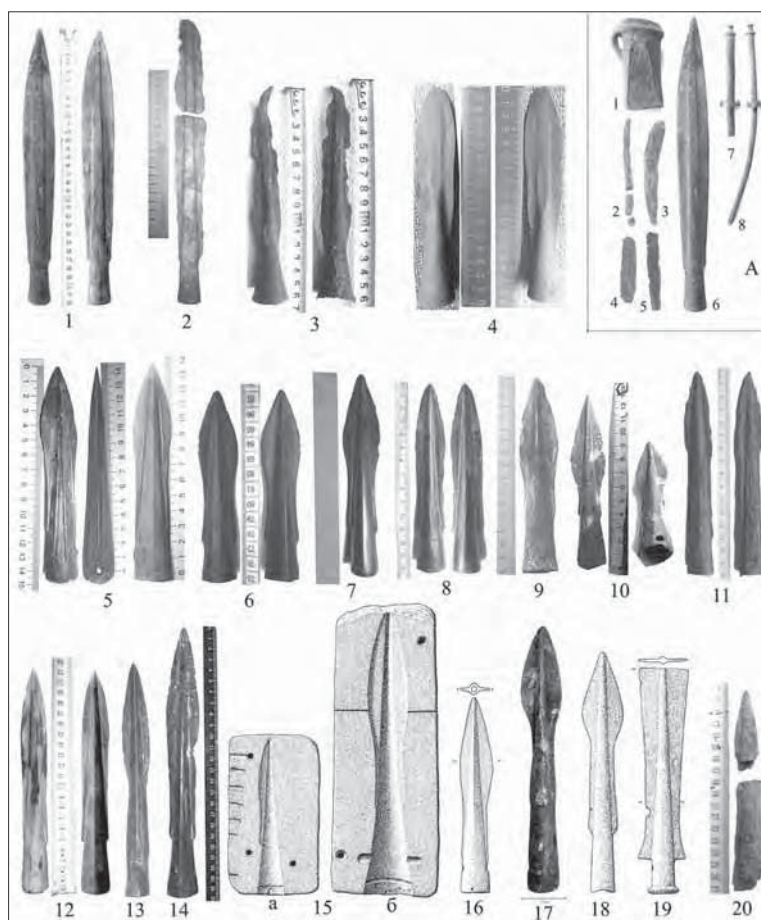

Fig. 4. 1-4- Vârful de lance cu tocul scurt, tipul Dremailovka. Varianta IV. 1- probabil, reg. Kiev, Ucraina; 2- probabil, reg. Vinnitsa, Ucraina; 3- frontiera dintre reg. Cherkassy și reg. Kirovograd, Ucraina; 4- probabil, reg. Dnepropetrovsk, Ucraina. A1-8- depozit, probabil, reg. Kiev, Ucraina.

5-17- Vârful de lance cu tocul scurt, tipul Krasnyi Maiak. Varianta I. 5- reg. Poltava, Ucraina.

Varianta II. 6- lacul de acumulare Kremenchug, reg. Cherkassy, probabil, malul stâng al r. Nipru, Ucraina; 7- probabil, reg. Khar'kov, Ucraina; 8- probabil, reg. Chernigov, Ucraina; 9- probabil, reg. Sumy, Ucraina; 10- probabil, reg. Cherkassy, Ucraina; 11- reg. Vinnitsa, Ucraina; 12- reg. Sumy, Ucraina; 13- locul descoperirii necunoscut I, Ucraina [Klochko, Kozymenko 2011, 49. Ill. 64]; 14- locul descoperirii necunoscut II, Ucraina.

Varianta III. 15- Maiaki, reg. Odessa, Ucraina (Krasnyi Maiak) [Bočkarev, Leskov 1980, 15-16. Taf. 4.45; 5,44c]; 16- Lozova, R. Moldova [Dergačev 2002, 33.37. Taf. 35,18]; 17- Oțeleni, jud. Vaslui, România [Lazanu, Ursache 2013, 178.183. Pl. 8]; 18- Crasna, jud. Sălaj, România [Bader 2015, 25. Abb. 1,2]; 19- Domănești I, jud. Satu Mare, România [Bader 2015, 25.27. Abb. 1,3]; 20- locul descoperirii necunoscut I, Ucraina.

1.6.11- după <http://auction.violity.com/>; 2-4.7-10.12- <http://forum.violity.com/>; 5- <http://www.sobiratel.org/>; 14.20- <http://arc.violity.com/>; 15.16.18.19- scara sursei inițiale a fost modificată.

Fig. 4. 1-4- Spearheads with short sheath of Dremailovka type. Variant IV. 1- probably Kiev region, Ukraine; 2- probably Vinnitsa region, Ukraine; 3- border between Cherkassy and Kirovograd regions, Ukraine; 4- probably. Dnepropetrovsk region, Ukraine. A1-8- deposit probably Kiev region, Ukraine.

5-17- Spearheads with short sheath of Krasnyj Mayak type. Variant I. 5- Poltava region, Ukraine.

Variant II. 6- Kremenchug accumulation lake, Cherkassy region, probably left bank of the Dnieper, Ukraine; 7- probably Khar'kov region, Ukraine; 8- probably Chernigov region, Ukraine; 9- probably Sumy region, Ukraine; 10- probably Cherkassy region, Ukraine; 11- Vinnitsa region, Ukraine; 12- Sumy region, Ukraine; 13- unknown place of discovery I, Ukraine [Klochko, Kozymenko 2011, 49. Ill. 64]; 14- unknown place of discovery II, Ukraine.

Variant III. 15- Mayaki, Odessa region, Ukraine (Krasnyi Mayak) [Bočkarev, Leskov, 1980, 15-16. Taf. 4.45; 5,44c]; 16- Lozova, Moldova [Dergačev 2002, 33.37. Taf. 35,18] 17- Oțeleni, Vaslui county, Romania [Lazanu, Ursache 2013, 178. 183. Pl. 8]; 18- Krasna, Salaj county, Romania [Bader 2015, 25. Abb. 1, 2]; 19- Domănești I, Satu Mare county, Romania [Bader 2015, 25.27. Abb. 1, 3]; 20- unknown place of discovery I, Ukraine.

1.6.11- according to <http://auction.violity.com/>; 2-4.7-10.12- <http://forum.violity.com/>; 5- <http://www.sobiratel.org/>; 14.20- <http://arc.violity.com/>; 15.16.18.19- the scale of the original source has been changed.

indică legătura acestei variante de vârfuri de lance cu perioada timpurie a culturii Belozerka.

Unica descoperire din complex a variantei III a tipului Obukhovka, constituie valva cu negativul unui vârf de lance cu lama foliformă și cu nervură pe marginea tocului scurt, având locul probabil de descoperire în regiunea Dnepropetrovsk (Fig. 1,15), atribuită culturii Sabatinovka [Krivtsova-Grakova 1955, 144, Ris. 34,30; Bočkarev, Leskov 1980, 13, Taf. 3,38b].

Dintre toate variantele II ale entității analizate, numai varianta II a tipului Marinovka este reprezentată de o descoperire din complex cunoscută în literatura de specialitate (Fig. 2,11). Ja.P. Gershkovich atribuie complexul de forme de turnare Dneprovo-Kamenka așa numitului focar Ingul-Krasnyi Maiak, și-l datează în BzD-HaA1, subliniind în același timp faptul, că în acest interval s-ar afla numai, eventual, cea mai târzie dată a acestuia [Gershkovich 2005-2009, 587-588].

O interpretare diferită acestui complex îi acordă V.A. Dergachev, atribuindu-l grupei de complexe Dneprovo-Kamenka – Malye Kopani [Dergachev 2011, 249], care reflectă formarea setului de piese și tipuri propriu-zise caracteristice etapei timpurii a culturii Sabatinovka, care ulterior vor fi definitorii pentru focarele Krasnyi Maiak și Râșești din perioadele târzii ale culturilor Sabatinovka și Noua.

Valva fragmentară a complexului Dneprovo-Kamenka, cu negativul părții de jos a unei seceri având canalul de turnare dinspre partea inferioară a mânerului, considerată a fi prevăzută pentru turnarea secerilor cu ciotul de la turnare neîndepărtat, de la Dunărea de Jos [Gershkovich 2005-2009, 587-588, Ris. 4,1; 8,7], era mai degrabă prevăzută pentru turnarea unuia dintre tipurile locale ale seriei volgo-uralice de seceri ale focarului Loboikovka-Golourov. Eventualitate mai mare a ultimei supoziții este susținută și de negativele acului cu placa rombică și a unui pumnal ale acestui complex [Gershkovich 2005-2009, 581,583, Ris. 5,2; 7,1; 8,4,11], care sunt indicatori ai perioadei timpurii a culturii Sabatinovka [Dergachev 2011, 228; Bochkarev 2012, 202].

De menționat de asemenea și faptul, că în calitate de analogii pentru negativul vârfului de lance al complexului în discuție, sunt aduse negativele vârfurilor de lance ale orizontului (timpuriu) al complexului de forme de turnare din așezarea de la Novokievka [Gershkovich 2005-2009, 587]. Însă, spre deosebire de acesta din urmă, care mai de-

grabă indică trecerea de la etapa timpurie la etapa târzie a culturii Sabatinovka, complexul de la Dneprovo-Kamenka reflectă trecerea de la substratul Loboikovka-Golourov al prelucrării metalelor din etapa timpurie a culturii Sabatinovka la setul de piese și tipuri propriu-zise ale culturii Sabatinovka din etapa timpurie, sau altfel spus, la a doua fază a etapei timpurii a culturii Sabatinovka sau Sabatinovka I.

Grupei de complexe Dneprovo-Kamenka-Malye Kopani [Dergachev 2011, 249], aparține și un depozit inedit de bronzuri, descoperit probabil în regiunea Cherkassy din Ucraina. Acesta include, pe lângă vârful de lance cu lama foliformă (lg., cca 13 cm, lg. tocului, cca 1 cm) și cu secțiunea hexagonală a tijei și a tocului, aparținând variantei II a tipului Obukhovka, încă două seceri cu cârlig obținut prin batere. Important este în acest caz faptul, că una dintre aceste două seceri reprezintă acel tip mixt sau de tranziție, care deja nemijlocit documentează valabilitatea versiunii cu privire la aceea, că prototipul secerilor cu cârlig obținut la turnare al seriei subcarpatice-transilvănene este reprezentat de către secerile cu cârlig obținute prin batere ale seriei volgo-uralice [Dergachev, Bochkarev 2002, 236-237], întemeiată la acea vreme numai în baza datelor tipologico-cronologice și cultural-arheologice².

Astfel, dacă se ia în considerație faptul, că complexul Dneprovo-Kamenka și cel descoperit probabil în regiunea Cherkassy, ce includ negativul unui vârf de lance a variantei II a tipului Marinovka și respectiv un vârf de lance a variantei II a tipului Obukhovka, reprezintă complexe de tranziție de la substratul Loboikovka-Golourov din etapa timpurie a culturii Sabatinovka la setul de tipuri propriu-zise ale culturii Sabatinovka din etapa timpurie, atunci, această calitate poate fi extinsă și asupra respectivelor variante de vârfuri de lance. Iar, drept urmare a lipsei descoperirilor din complexe ale variantelor II ale tipurilor Dremailovka și Krasnyi Maiak, în baza indicelui definitoriu al variantelor II ale tuturor tipurilor, calitatea menționată poate fi extrapolată și asupra variantelor II ale acestor din urmă tipuri.

Dovezi suplimentare în susținerea faptului, că variantele II ale tuturor tipurilor entității analizate sunt de tranziție către variantele III ale tuturor tipurilor, reprezintă prezența unor indicii caracteristice

2. Exprim și pe această cale sincere mulțumiri dr.hab. V.A. Dergachev pentru consultările și sfaturile primite în timpul elaborării articolului.

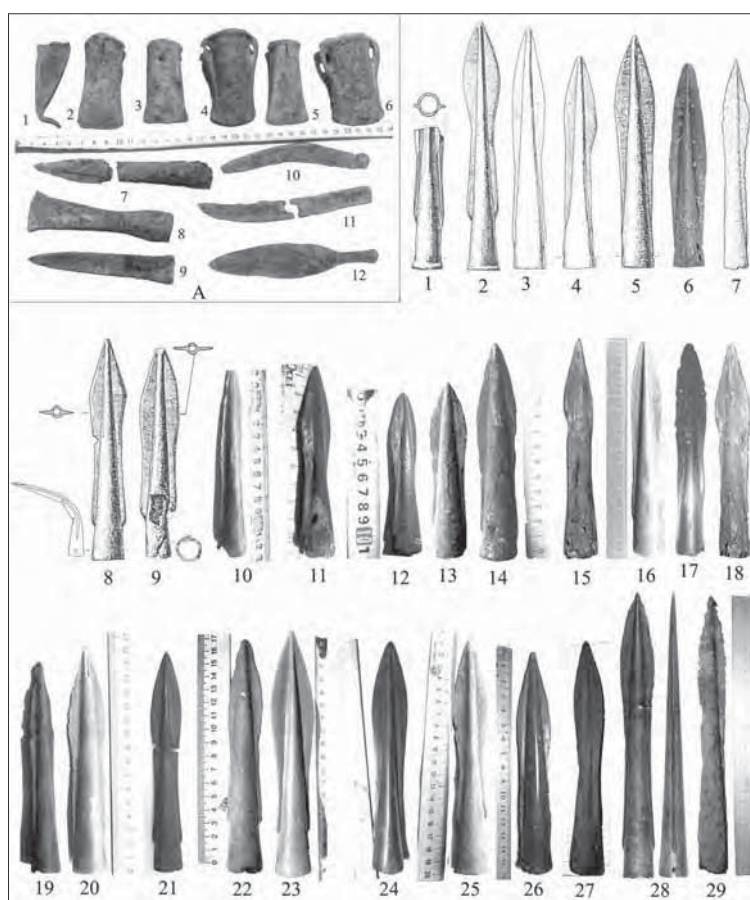

Fig. 5. A1-12- depozit, locul descoperirii necunoscut, Ucraina. Vârfuluri de lance cu tocul scurt, tipul Krasnyi Maiak. Varianta III. 1- Prokhorovka, reg. Cherkassy, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 9,8]; 2- Insula Igren' (r. Nipru) [Kločko 1995, 94. Abb. 9,2]; 3- Selishche, reg. Cherkassy, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 9,3]; 4- Romankovo, reg. Dnepropetrovsk, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 9,4]; 5- Grishintsy, reg. Cherkassy, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 8,1]; 6- reg. Cherkassy I, Ucraina [Klochko, Kozymenko 2011, 49. Ill. 63]; 7- Bârlad, România [Bader 2015, 25. Abb. 1,1]; 8- Razdol'noe pe râul Kal'mius, reg. Donetsk, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 9,6]; 9- colecția Kunderevich, Ucraina [Kločko 1995, 94. Abb. 9,7]; 10- probabil, reg. Kiev, Ucraina; 11- reg. Khar'kov, Ucraina; 12.14.16- probabil, reg. Khar'kov I-III, Ucraina; 13.15.20.22- locul descoperirii necunoscut I-IV, Ucraina; 17- R. Moldova; 18- nordul Mării Negre, Ucraina; 19- reg. Cherkassy II, Ucraina; 21- probabil, reg. Cherkassy, Ucraina; 23- sudul reg. Voronezh, FR; 24- reg. Belgorod, FR; 25- centrul reg. Chernigov, Ucraina; 26- partea centrală a Ucrainei; 27- reg. Chernigov, Ucraina; 28- r-nul Belogorsk, Crimeea; 29- reg. Poltava, Ucraina.

A1-12.15.18.20.22.27.29- după <http://arc.violity.com/>; 10-12.16-17.19.21.25- <http://forum.violity.com/>; 13.26- <http://auction.violity.com/>; 14- <http://www.sobiratel.org/>; 23- <http://domongol.org/>; 24- <http://www.reviewdetector.ru/>; 1-9- scara sursei inițiale a fost modificată.

Fig. 5. A1-12- deposit, unknown place of discovery, Ukraine. Spearheads with short sheath of Krasnyj Mayak type. Variant III. 1- Prokhorovka, Cherkassy region, Ukraine [Kločko 1995, 94. Abb. 9,8]; 2- Igren' Island (Dnieper river) [Kločko 1995, 94. Abb. 9, 2]; 3- Selishche, Cherkassy region, Ukraine [Kločko 1995, 94. Abb. 9, 3]; 4- Romankovo, Dnepropetrovsk region, Ukraine [Kločko 1995, 94. Abb. 9. 4]; 5- Grishintsy, Cherkassy region, Ukraine [Kločko 1995, 94. Abb. 8, 1]; 6- Cherkassy region I, Ukraine [Klochko, Kozymenko 2011, 49. Ill. 63]; 7- Barlad, Romania [Bader 2015, 25. Abb. 1, 1]; 8- Razdol'noe on Kal'mius River, Donetsk region, Ukraine [Kločko 1995, 94. Abb. 9, 6]; 9- Kunderevich collection, Ukraine [Kločko 1995, 94. Abb. 9, 7]; 10- probably Kiev region, Ukraine; 11- Khar'kov region, Ukraine; 12.14.16- probably Khar'kov region I- III, Ukraine; 13.15.20.22- unknown place of discovery I-IV, Ukraine; 17- Moldova; 18- northern Black Sea, Ukraine; 19- Cherkassy region II, Ukraine; 21- probably Cherkassy region, Ukraine; 23- southern Voronezh region, FR; 24- Belgorod region, FR; 25- centre of Chernigov region, Ukraine; 26- central part of Ukraine; 27- Chernigov region, Ukraine; 28- Belogorsk rayon, Crimea; 29- Poltava region, Ukraine.

A1-12.15.18.20.22.27.29- according to <http://arc.violity.com/>; 10-12.16-17.19.21.25- <http://forum.violity.com/>; 13.26- <http://auction.violity.com/>; 14- <http://www.sobiratel.org/>; 23- <http://domongol.org/>; 24- <http://www.reviewdetector.ru/>; 1-9- the scale of the original source has been changed.

primelor și în cazul pieselor ultimelor variante (Рис. 3,10,12,13,15,16; 4,16,17; 5,1). De asemenea, o confirmare indirectă în acest sens, constituie răspândirea, cu unele excepții, mai compactă a descoperirilor variantelor II ale tuturor tipurilor cu epicentrul în bazinul Niprului Mijlociu (Harta 1), în comparație cu răspândirea vârfurilor de lance ale tuturor variantelor III, care se întâlnesc atât în acest epicentru, cât și în tot arealul culturilor Sabatinovka și Noua, unele chiar depășindu-l (Harta 2).

Este relevant și faptul, că indiciul definitoriu al variantelor II ale entității analizate – trei muchii longitudinale pe ambele suprafețe ale tijeii lamei sau și a tocului, și respectiv, secțiunea hexagonală a acestora, se întâlnește și la un alt tip de vârfuri de lance din nordul Mării Negre [Klochko, Kozyrmenko 2011, 40, Ill. 45]. Conform proporțiilor și formei sale, acest vârf de lance poate fi considerat, similar cazului variantelor II ale entității analizate, drept variantă posterioară a tipului de vârfuri de lance Odăile Podari [Dergachev 2011, 235, Ris. 149,1-4] sau de tip Netishin [Bochkarev 2012, 205, Ris. 4,16], utilat cu nervuri longitudinale trifurcate pe ambele suprafețe ale tocului. Astfel, prezența indicelui în discuție și la un alt tip de vârfuri de lance, constituie o confirmare suplimentară a faptului, că atât delimitarea variantelor II a entității analizate, cât și semnificația suplimentară atribuită acestora, sunt fondate și nu poartă un caracter deliberat.

Dintre toate variantele I, relativ mai bine reprezentate cantitativ, sunt vârfurile de lance ale tipului Marinovka (Fig. 2,1-10). O situație diferită este constatată în cazurile variantelor I ale tipurilor Obukhovka (Fig. 1,1), Dremailovka (Fig. 3,1) și Krasnyi Maiak (Fig. 4,5).

Cât privește descoperirile din complexe, acestea lipsesc în cazul tuturor variantelor I ale entității analizate. Însă, în același timp, valva formei de turnare de la Marinovka (Fig. 2,1)³, pe partea opusă, include negativul unui pumnal cu pedunculul scurt al mânerului, gardă simplă arcoidală, lamă îngustată mai jos de gardă, cu lățimea maximă mai jos de partea de mijloc și cu o singură nervură mediană [Bočkarev, Leskov 1980, 26, Taf. 12,97a,b]. Unitar, o astfel de combinație a indiciilor, cu dimensiuni mai mici, se întâlnește doar la negativul pumnalului complexului de forme de turnare Malye Kopani

[Bočkarev, Leskov 1980, 14, Taf. 4,39b], considerat cel mai caracteristic complex ce reflectă activitatea de prelucrare a metalelor din perioada timpurie a culturii Sabatinovka [Dergachev 2011, 249; Bochkarev 2012, 205].

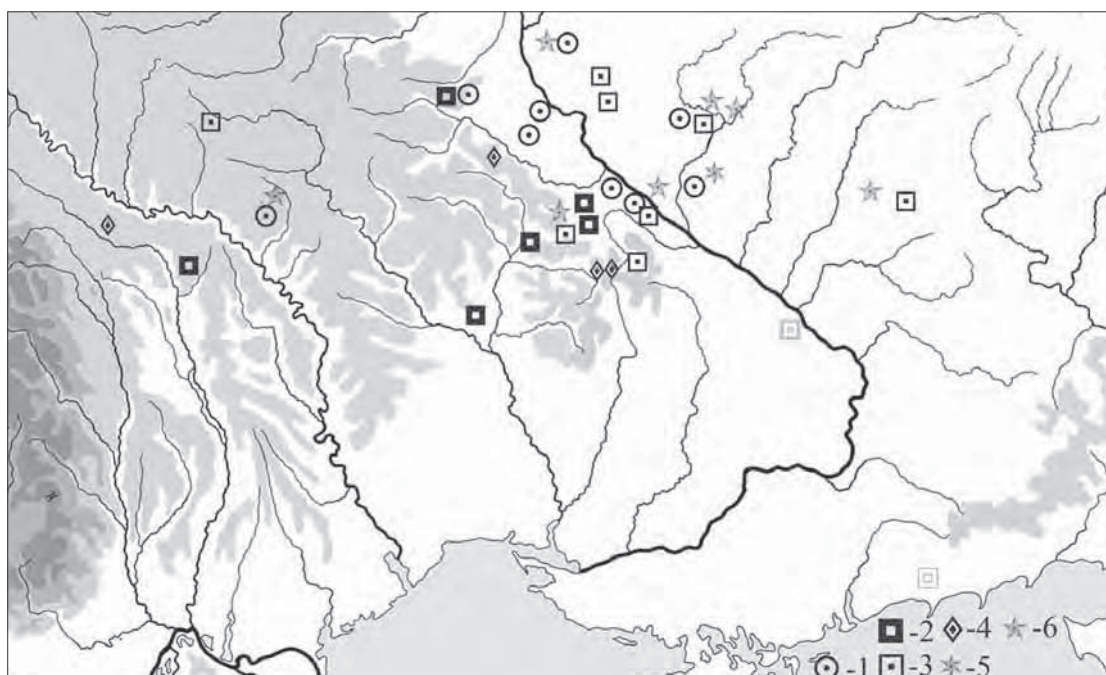
În ceea ce privește cele trei nervuri longitudinale, delimitate de două caneluri mai mult sau mai puțin evidențiate, ale tijeii lamei negativului vârfului de lance de la Marinovka (Fig. 2,1), a fost indicată posibila legătură a acestui indiciu cu unul din elementele definitorii ale tipului Turbino de vârfuri de lance, și anume cu nervurile longitudinale trifurcate ale tijeii lamei [Bočkarev, Leskov 1980, 61].

În calitate de derivat posterior al acestui indiciu definitoriu al tijeii lamei vârfurilor de lance de tip Turbino, este considerată și utilizarea cu nervuri longitudinale trifurcate a ambelor suprafețe ale tocului vârfurilor de lance de tip Odăile Podari și de tip Keliberda [Dergachev 2011, 235, Ris. 149] sau de tip Netishin [Bochkarev 2012, 205, Ris. 4,16], datate în perioada pre Sabatinovka sau Sabatinovka timpurie. De asemenea, drept continuare a evoluției vârfurilor de lance de tip Turbino, cu tija lamei prevăzută cu nervuri longitudinale trifurcate, sunt considerate vârfurile de lance de tip Samus', care au tija lamei pe ambele suprafețe prevăzute cu așa numitele pseudo-nervuri longitudinale trifurcate și cele cu trei nervuri longitudinale, atribuite orizontului cronologic post-Seima din zona de taiga a Siberiei de Vest [Chernykh, Kuz'minykh 1989, 157, Ris. 81,1-8; 82,1-6].

Astfel, utilizarea tijeii lamei cu trei nervuri longitudinale a variantelor I ale tuturor tipurilor, cât și utilizarea cu nervuri longitudinale trifurcate a ambelor suprafețe ale tocului vârfurilor de lance de tip Odăile Podari sau de tip Netishin și de tip Keliberda, reprezintă două variații ale aceleiași tradiții, ce își trage probabil originea de la utilizarea tijeii lamei cu nervuri longitudinale trifurcate a tipului de vârfuri de lance Turbino.

Apariția acestor două variații ale aceleiași tradiții, a fost determinată probabil de lungimea diferită a tocului acestor două grupe de vârfuri de lance. Lungimea tocului vârfurilor de lance ale tipului Odăile Podari sau ale tipului Netishin și ale tipului Keliberda, permitea utilizarea cu nervuri longitudinale trifurcate a ambelor suprafețe ale tocului, în timp ce la vârfurile de lance ale tuturor variantelor I ale entității analizate, din cauza lungimii reduse a acestuia, s-a recurs probabil la utilizarea tijeii lamei.

3. Exprim și pe această cale sincere mulțumiri d-nei V.A. Papanova și d-lui S.M. Agulnikov pentru ajutorul acordat în obținerea fotografiilor valvei tiparului.

Harta. 1. Răspândirea vârfurilor de lance cu tocul scurt din perioada târzie a epocii bronzului din nordul Mării Negre

Semne convenționale: 1- varianta II, tipul Obukhovka; 2- varianta I, tipul Marinovka; 3- varianta II, tipul Marinovka; 4- varianta II, tipul Dremailovka; 5- varianta I, tipul Krasnyi Maiak; 6- varianta II, tipul Krasnyi Maiak; semn gol- formă de turnat; semigol- descoperire izolată.

Map. 1. Spread of spearheads with short sheath of the Late Bronze Age in the northern Black Sea region

Conventional signs: 1- variant II, Obukhovka type; 2- variant I, Marinovka type; 3- variant II, Marinovka type; 4- variant II, Dremailovka type; 5- variant I, Krasnyj Mayak type; 6- variant II, Krasnyj Mayak type; bare sign- casting form; semi-bare- isolated finds.

Utilarea cu nervuri longitudinale trifurcate a tijeii lamei vârfurilor de lance ale tipului Turbino, a avut la bază cel mai probabil considerente utilitare, determinate de necesitatea întăririi rezistenței acestora la jonctiunea tocului și a lamei, din cauza adâncimii insuficiente a tocului. În schimb la vârfurile de lance ale tipului Odăile Podari sau ale tipului Netishin și ale tipului Keliberda, de asemenea și la variantele I ale tuturor tipurilor, adâncimea tocului este suficientă. În afară de aceasta, diametrul tocului variantelor I ale tuturor tipurilor este substanțial și variază între aproximativ 2 și 2,5 cm⁴, cât și mărirea lungimii lamei în raport cu cea a tocului [Krivtsova-Grakova 1955, 144] sau înglobarea tocului în lamă [Rumiantsev 1974, 13], de asemenea întăreau rezistența de ansamblu a acestora.

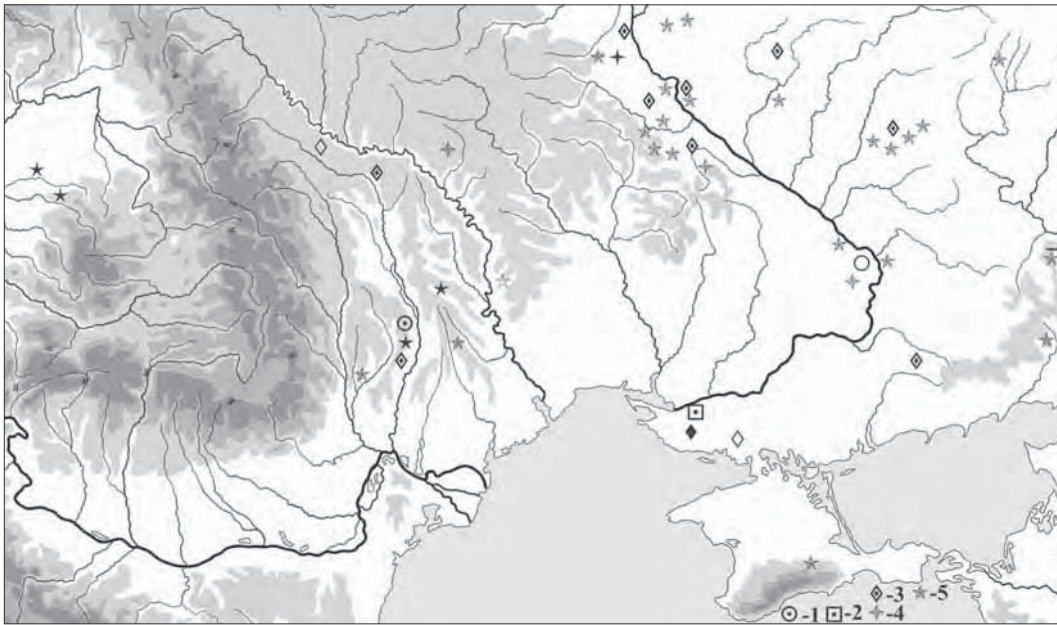
În această situație, necesitatea unei măriri

suplimentare a rezistenței, prin utilizarea tijeii lamei cu trei nervuri longitudinale, nu s-ar impune și se prezintă a fi de prisos. Dacă luăm în considerație toate acestea, respectivul indiciu, reprezintă mai degrabă un element rudimentar, reproduc din inerție, caracteristică de fapt evoluției tipologice [Bochkarev 2010, 136] sau un element decorativ apărut în baza unui element inițial utilitar [Chernykh, Kuz'minykh 1989, 147]⁵. Și evoluția tipologică a variantelor tuturor tipurilor entității analizate, când la piesele variantelor II mai sunt prezente muchiile pe ambele suprafețe ale tijeii lamei în schimbul nervurilor inițiale ale pieselor variantelor I, atunci la vârfurile de lance ale variantelor III și acestea dispar, denotă că indiciul dat își pierduse utilitatea sa.

O situație diferită, în cazul aceluiași indiciu,

4. Conform acestui indiciu, vârfurile de lance ale acestor variante prezintă similitudini cu același indiciu al grupeii de vârfuri de lance datată cu începutul celei de-a doua jumătăți a mil. II î.Hr., ce ocupă o poziție intermediară între vârfurile de lance ale tipurilor Turbino și Seima și vârfurile de lance ale tipului Krasnyi Maiak [Bochkarev 2010, 127.129. Ris. 3,1-10].

5. Perpetuarea indicilor rudimentari în cazul pieselor optimizate din punct de vedere tehnologic este explicată și drept rezultatul compromisului în cazurile când se ciocnesc două tendințe diametral opuse, de ridicare a eficacității funcționale a uneltelor și totodată de păstrare a formelor tradiționale [Grushin 2006, 61].

Harta. 2. Răspândirea vârfurilor de lance cu tocul scurt din perioada târzie a epocii bronzului din nordul Mării Negre

Semne convenționale: 1- varianta III, tipul Obukhovka; 2- varianta III, tipul Marinovka; 3- varianta III, tipul Dremailovka; 4- varianta IV, tipul Dremailovka; 5- varianta III, tipul Krasnyi Maiak; semn gol- formă de turnat; semn plin- depozit dronzuri; semigol- descoperire izolată.

Map. 2. Spread of spearheads with short sheath of Late Bronze Age in the northern Black Sea region

Conventional signs: 1- variant III, Obukhovka type; 2- variant III, Marinovka type; 3- variant III, Dremailovka type; 4- variant IV, Dremailovka type; 5- variant III, Krasnyj Mayak type; bare sign- casting form; full- sign bronze deposit; semi-bare- isolated finds.

este constatată la pumnalele-spadă din perioada târzie a epocii bronzului din nordul Mării Negre. În etapa timpurie a culturii Sabatinovka, utilizarea lamelor acestora cu câte trei nervuri mediane pe ambele suprafețe, este întâlnită mai rar, spre exemplu la pumnalul-spadă de la Borisovka, ce aparține seriei de piese Loboikovka-Golourov [Kločko 1995, Abb. 33,2; Dergachev 2011, ris. 142, 16; Bochkarev 2012, 200]. În schimb, în etapa târzie, acest indiciu, împreună cu nervura mediană simplă, predomină la pumnalele-spadă de tip Krasnyi Maiak [Kločko 1995, Abb. 33,1; 34,1,3,4-6].

Dintre complexe din Europa de Est, ce includ vârfuri de lance cu variația înrudită a utilizării cu nervuri longitudinale trifurcate a ambelor suprafețe ale tocului, poate fi menționat depozitul de la Karmanovo, din bazinul râului Kama, Federația Rusă [Kuz'minykh 1981, 62. Ris. 5,1-4], din etapa IV a perioadei târzii a epocii bronzului din Europa de Est [Dergachev, Bochkarev 2002, 98; Bochkarev 2015b, 84], ce aparține focarului Derbeden' [Bochkarev 2010, 49-50]. De asemenea și depozitul de la Odăile Podari, din sud-estul Ro-

mâniei, ce conține pe lângă vârful de lance și o seceră cu cârlig obținut prin batere, varianta Garbuzovka, tipul Pereliub [Dergachev, Bochkarev 2002, 106. Tab. 37,493], ambele aparținând tipurilor de piese Loboikovka-Golourov.

Focarele Derbeden' și Loboikovka-Golourov formează o zonă de prelucrare a metalelor unitară, care are la origine tradițiile metalurgice Srubnaia-Alakul' și Seima-Turbino [Bochkarev 2010, 50]. Sub aspect cultural-arheologic, focarul Derbeden' aparține grupului de culturi volgo-uralice (Cherkaskul', Suskan ș.a.), iar focarul Loboikovka-Golourov culturii Srubnaia târzie (Berezhnovsk-Maevsk după V.V. Otroshchenko) din Ucraina din partea stângă a Niprului [Bochkarev 2013, 75]. Totodată, tipurile de piese Loboikovka-Golourov, au constituit o parte componentă a setului de piese din etapele timpurii ale culturilor Sabatinovka și Noua [Bochkarev 2012, 200-205].

Rezumând cele expuse, se impun a fi subliniate următoarele.

Datele tipologice și cultural-arheologice ale analizei entității date, indică că variantele delimi-

tate I-IV, reprezintă grupe de vârfuri de lance cu tocul scurt, consecutiv perindate în timp. Desigur, această consecutivitate are un caracter absolut numai din punctul de vedere al genezei acestora. În realitate, ele puteau un anumit timp să fi circulat și paralel. Ceea ce o indică spre exemplu vârful de lance al variantei III a tipului Dremailovka [Leskov 1981, 16. Taf. 4,E1], care face parte din componența unui depozit al focarului Kardashinka-Novooleksandrovka din etapa timpurie a culturii Belozerka [Bochkarev 2010, 146)], cu toate că intervalul cronologic de bază al răspândirii pieselor acestei variante corespunde perioadelor târzii ale culturilor Sabatinovka și Noua.

Astfel, variantele I reprezintă verigile inițiale în evoluția tipologică a tipurilor date de vârfuri de lance. În ceea ce privește indiciul definitoriu al acestora, se întrevede legătura tipologico-genetică a acestuia cu utilizarea cu nervuri longitudinale trifurcate a tijeii lamei vârfurilor de lance ale tipului Turbino. Însă, această legătură nu are un caracter direct, ci intermediar, prin mijlocirea tradițiilor de prelucrare a metalelor post Seima-Turbino din zonele de pădure ale bazinului Volga-Kama și pretaiga a Siberiei [Bochkarev 2010, 50]. Și, apariția și răspândirea în nordul Mării Negre a două grupe de vârfuri de lance prevăzute cu două variații înrudite ale aceleași tradiții, a tipului Odăile Podari sau a tipului Netishin și a tipului Keliberda, cu utilizarea ambelor suprafețe ale tocului cu nervuri longitudinale trifurcate, cât și a pieselor variantelor I ale entității analizate, având tija lamei prevăzută cu câte trei nervuri longitudinale pe ambele suprafețe, se află în legătură cu constituirea și existența zonei de prelucrare a metalelor Loboikovka-Derbeden', din etapa IV a perioadei târzii a epocii bronzului din Europa de Est (sec. XVI/XV-XIV a.Chr.) (BzB2/C1-C2, conform schemei cronologice central-europene).

Totodată, spre deosebire de tipul Odăile Podari sau tipul Netishin și tipul Keliberda, care sunt mai aproape de prototipurile inițiale și conform altor indicii, vârfurile de lance ale variantelor I ale entității analizate, se caracterizează prin mărirea lungimii lamei în raport cu cea a tocului [Krivtsova-Grakova 1955, 144] sau înglobarea tocului în lamă [Rumiantsev 1974, 13]. Conform acestor modificări morfologice, vârfurile de lance ale variantelor I reprezintă unele din inovațiile locale ale focarului Loboikovka-Golourov al culturii

Srubnaia târzie (Berezhnovsk-Maevsk după V.V. Otroshchenko) din Ucraina din partea stângă a Niprului [Bochkarev 2013, 75], tipurile cărora au constituit o parte componentă a setului de piese din etapele timpurii ale culturilor Sabatinovka și Noua [Bochkarev 2012, 200-205]. Răspândirea descoperirilor acestor variante reprezintă o dovadă indirectă în acest sens (Harta 1).

Astfel, apariția și existența variantelor I ale tuturor tipurilor entității analizate, se află în legătură cu seria de piese ale focarului Loboikovka-Golourov al culturii Srubnaia târzie din Ucraina din partea stângă a Niprului și prima fază a etapelor timpurii ale culturilor Sabatinovka și Noua sau Sabatinovka I și Noua I.

Evoluția ulterioară a vârfurilor de lance ale entității analizate este reprezentată de variantele II, de tranziție la piesele variantelor III. Conform grupei de complexe Dneprovo-Kamenka – Malye Kopani, primele se datează în a doua fază a etapei timpurii a culturii Sabatinovka sau Sabatinovka I, care reflectă formarea setului de piese și tipuri propriu-zise caracteristice etapei timpurii a culturii Sabatinovka, care ulterior vor fi definitorii pentru focarele Krasnyi Maiak și Râșești din perioadele târzii ale culturilor Sabatinovka și Noua. Răspândirea descoperirilor acestora este de asemenea concludentă în acest sens (Harta 1).

Astfel, în baza descoperirilor din complexe, variantele I și II ale tuturor tipurilor entității analizate, se datează în etapa IV a perioadei târzii a epocii bronzului din Europa de Est (sec. XVI/XV-XIV a.Chr.) (BzB2/C1-C2).

Următoarele variante III, ale tipurilor Dremailovka și Krasnyi Maiak, sunt datate sigur de numeroasele descoperiri din complexe, în fazele târzii ale culturilor Sabatinovka și Noua, sau Sabatinovka II și Noua II, din etapa V a perioadei târzii a epocii bronzului din Europa de Est (sec. XIV-XIII/XII a.Chr.) sau BzC2-D/HaA1. Vârfurile de lance ale acestor variante sunt localizate în tot arealul culturilor Sabatinovka și Noua, unele depășindu-l (Harta 2), atât în direcția vestică, cât și în cea estică [Chernykh 1976, 102].

Cât privește variantele III ale tipurilor Obukhovka și Marinovka, exceptând două piese în primul caz (Fig. 1,15-16) și alta atribuită condițional, conform desenului, în cel de-al doilea (Fig. 2,20), acestea nu capătă o dezvoltare ulterioară în etapele târzii ale culturilor Sabatinovka și Noua.

Mai degrabă, că ele au fost substituite de vârful de lance ale variantelor III ale tipului Dremailovka și îndeosebi ale tipului Krasnyi Maiak.

Începând cu faza timpurie a culturii Belozerka, etapa VI a perioadei târzii a epocii bronzului din Europa de Est [Bochkarev 2015b, 85-86] (sec. XIII/XII a.Chr. sau BzD/HaA1), capătă răspândire în continuare numai vârful de lance ale variantei IV a tipului Dremailovka, în timp ce varianta III a acestuia și a tipului Krasnyi Maiak ies din uz.

În ceea ce privește indiciul definitiv al vârfulor de lance ale variantei IV a tipului Dremailovka, și anume forma părților superioare și mijlocii ale ambelor suprafețe ale tijeii lamei, care are secțiune dreptunghiulară, acesta constituie cel mai probabil rezultatul influențelor culturilor hallstattiene timpurii din spațiul carpato-nistean.

Formă similară cu cea a vârfulor de lance ale entității analizate, au și vârful de lance cu tocul scurt descoperite pe teritoriul Bulgariei [Chernykh 1978, 232, Tabl. 60,2] și a Greciei [Avila 1983, 20-21,33,134-134, Taf. 6,37-40; 7,41-43; 12,70,72,73-

74; 32,861-864; 33,865-870; 58B; 63,37,62,110], în ultimul caz, fiind datate în intervalul SHIIB/SMII (1520-1420 a.Chr.) – SHIIIB (1300-1190 a.Chr.).

Cu piesele tipului Obukhovka, prezintă similitudini vârful de lance cu lama îngustă și cu tocul scurt din bazinul r. Kama, apariția cărora în această regiune este considerată drept rezultat al legăturilor cu regiunile mai vestice [Tikhonov 1960, 30, Tabl. XVI,14].

Rezultatele cercetării efectuate denotă, că dezideratul conform căruia, elaborarea periodizării culturii Sabatinovka ar putea avea drept criteriu de bază tipologia pieselor legate de activitatea de prelucrare a metalelor din nordul Mării Negre [Bochkarev 2012, 203], are premise și potențial necesar în acest sens.

Totodată, se impune de a fi accentuată importanța deosebită a documentării adecvate și îndeosebi a desenelor și eventual a fotografiilor corespunzătoare la publicarea descoperirilor, de care depinde atât calitatea elaborărilor taxonomice, cât și atingerea prin intermediul acestora a obiectivelor de cercetare.

Bibliografie

Avila 1983: R.A.J. Avila, Brozene Lanzen- und Pfeilspitzen der griechischen Spätbronzezeit. PBF V,1 (München 1983).

Bader 2015: T. Bader, Eine kleine Lanzenspitzengruppe in Osteuropa. Lanzenspitzen von Typ Krasnyj Majak. In: I. Szathmári (Hrsg.), An der Grenze der Bronze- und Eisenzeit. Festschrift für T. Kemenczei zum 75. Geburtstag (Budapest 2015), 23-37.

Berezanskaja, Kločko 1998: S.S. Berezanskaja, V.I. Kločko, Das Gräberfeld von Gordeevka. Archäologie in Eurasien, Band 5, (Rahden/Westf. 1998).

Bochkarev 2010: V.S. Bochkarev, Kul'turogenез i drevnee metalloproizvodstvo Vostochnoi Evropy (Sankt-Peterburg 2010) // В.С. Бочкарев, Культурогенез и древнее металлопроизводство Восточной Европы (Санкт-Петербург 2010).

Bochkarev 2012: V.S. Bochkarev, K voprosu ob ispol'zovanii metallicheskich serпов i serповidnykh orudii v stepnykh (skotovodcheskich) kul'turach epokhi pozdnei bronzy Vostochnoi Evropy. RAE 2, 2012, 194-214 // В.С. Бочкарев, К вопросу об использовании металлических серпов и серповидных орудий в степных (скотоводческих) культурах эпохи поздней бронзы Восточной Европы. RAE 2, 2012, 194-214.

Bochkarev 2013: V.S. Bochkarev, Srubno-alakul'skaia zona metalloproizvodstva epokhi pozdnei bronzy. AVES. Вып. 10, 2013, 75-83 // В.С. Бочкарев, Срубно-алакульская зона металлопроизводства эпохи поздней бронзы. АВЕС. Вып. 10, 2013, 75-83.

Bochkarev 2015a: V.S. Bochkarev, Znachenie klassifikatsii v sovremennoi arkheologii. AVES. Вып. 11, 2015, 206-212 // В.С. Бочкарев, Значение классификации в современной археологии. АВЕС. Вып. 11, 2015, 206-212.

Bochkarev 2015b: V.S. Bochkarev, Dinamika kul'turno-istoricheskikh izmenenii v pozdnem bronzovom veke na Juge Vostochnoi Evropy (stepi i lesostepi). In: (ed. M.T. Kashuba, S. Reinhold, V.A. Alekshin) Kavkaz kak sviazuiushchee zveno mezhdru Vostochnoi Evropoi i Perednim Vostokom: dialog kul'tur, kul'tura dialoga. Materialy mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii i Gumbol't lektorii (Sankt-Peterburg 2015), 78-87 // Бочкарев В.С. Динамика культурно-исторических изменений в позднем бронзовом веке на Юге Восточной Европы (степь и лесостепь). В сб.: (отв. ред. М.Т. Кашуба, С. Райнхольд, В.А. Алёшкин) Кавказ как связующее звено между

Восточной Европой и Передним Востоком: диалог культур, культура диалога. Материалы международной научной конференции и Гумбольдт лектория (Санкт-Петербург 2015), 78-87.

Bočkarev, Leskov 1980: V.S. Bočkarev, A.M. Leskov, Jung- und spätbronzezeitliche Gußformen im nördlichen Schwarzmeergebiet. PBF XIX, 1 (München 1980).

Chernykh 1976: E.N. Chernykh, Drevniaia metalloobrabotka na Iugo-Zapade SSSR (Moskva 1976) // Е.Н. Черных, Древняя металлообработка на Юго-Западе СССР (Москва 1976).

Chernykh 1978: E.N. Chernykh, Gornoe delo i metallurgia v drevneishei Bolgarii (Sofia 1978) // Е.Н. Черных, Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии (София 1978).

Chernykh, Kuz'minykh 1989: E.N. Chernykh, S.V. Kuz'minykh, Drevniaia metallurgia Severnoi Evrazii (Moskva 1989) // Е.Н. Черных, С.В. Кузьминых, Древняя металлургия Северной Евразии (Москва 1989).

Coman 1980: G. Coman, Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui (București 1980).

Dergačev 2002: V. Dergačev, Die äneolithischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien. PBF XX,9 (Stuttgart 2002).

Dergachev, Bochkarev 2002: V.A. Dergachev, V.S. Bochkarev, Metallicheskie serpy pozdnei bronzi Vostochnoi Evropy (Kishinev 2002) // В.А. Дергачев, В.С. Бочкарев, Металлические серпы поздней бронзы Восточной Европы (Кишинев 2002).

Dergachev 2011: V.A. Dergachev, Topory-keľty pozdnei bronzy Karpato-Podunav'ia. Keľty i serpy Nizhnego Podunav'ia. Vypusk 2 (Kishineu 2011) // В.А. Дергачев, Топоры-кельты поздней бронзы Карпато-Подунавья. Кельты и серпы Нижнего Подунавья. Выпуск 2 (Кишинэу 2011).

Jacob-Friesen 1967: G. Jacob-Friesen, Bronzezeitliche Lanzenspitzen Norddeutschlands und Skandinaviens (Hildesheim, 1967).

Garashanin 1975: M. Garashanin, Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini I (Beograd 1975) // М. Гарашанин, Праисторийские оставе у Србији и Војводини I (Београд 1975).

Gershkovich, Klochko, Evdokimov 1987: Ia.P. Gershkovich, V.I. Klochko, G.L. Evdokimov, Novokievskaiia litaia masterskaia i problemy khronologii sabatinovskikh pamiatnikov Nizhnego Podneprov'ia. SA 2, 1987, 142-158 // Я.П. Гершкович, В. И. Клочко, Г. Л. Евдокимов, Новокиевская литейная мастерская и проблемы хронологии сабастиновских памятников Нижнего Поднепровья. СА 2, 1987, 142-158.

Gershkovich 2005-2009: Ia.P. Gershkovich, Dneprovokamenskii kompleks liteinykh form epokhi pozdnei bronzy iz Srednego Podneprov'ia. Stratum plus 2, 2005-2009, 578-590 // Я.П. Гершкович, Днепровокаменский комплекс литейных форм эпохи поздней бронзы из Среднего Поднепровья. Stratum plus 2, 2005-2009, 578-590.

Grushin 2006: S.P. Grushin, O proiskhozhdenii nekotorykh elementov ornamenta na bronzovykh predmetakh seiminsko-turbinskogo tipa. AЭАЕ (26), 2006, 61-67 // С. П. Грушин, О происхождении некоторых элементов орнамента на бронзовых предметах сейминско-турбинского типа. АЭАЕ 2 (26), 2006, 61-67.

Hochstetter 1981: A. Hochstetter, Eine Nadel der Noua-Kultur aus Nordgriechenland. Germania 59, 2, 1981, 238-259.

Klochko, Kozymenko 2011: V.I. Klochko, A.V. Kozymenko, Nash nedavni bronzoivy vek (Kiev 2011) // В.И. Клочко, А.В. Козыменко, Наш недавний бронзовый век (Киев 2011).

Kločko 1995: V. Kločko, Zur bronzezeitlichen Bewaffnung in der Ukraine. Eurasia Antiqua. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens 1, 1995, 81-163.

Kločko 2006: V.I. Kločko, Ozbроennia ta viis'kova sprava davnoго naseleennia Ukraїni (5000-900 rr. do R.H.) (Kiiv 2006) // В.И. Клочко, Озброєння та військова справа давнього населення України (5000-900 рр. до Р.Х.) (Київ 2006).

Krivtsova-Grakova 1955: O.A. Krivtsova-Grakova, Stepnoe Povolzh'e i Prichernomor'e v epokhu pozdnei bronzy. MIA 46 (Moskva 1955) // О.А. Кривцова-Гракова, Степное Поволжье и Причерноморье в эпоху поздней бронзы. МИА 46 (Москва 1955).

Kuz'minykh 1981: S.V. Kuz'minykh, Metalloobrabotka sрубnykh plemen Zakam'ia. In: Ob istoricheskikh pamiatnikakh po dolinam Kamy i Beloi (Kazan' 1981), 41-70 // С.В. Кузьминых, Металлообработка срубных племен Закамья. В сб.: Об исторических памятниках по долинам Камы и Белой (Казань 1981), 41-70.

Lazanu, Ursache 2013: C-C. Lazanu, C-N. Ursache, Depozitul de bronzuri de la Oțeleni-Cimitirul ortodox (com. Hoeni, jud. Vaslui). In: V.P. Niculică, D. Boghian (eds.), Semper Fidelis. In honorem magistri Mircea Ignat (Suceava 2013), 175-194.

Leskov 1981: A.M. Leskov, Jung- und spätbronzezeitliche Depotfunde im nördlichen Schwarzmeergebiet I (Depots mit einheimischen Formen). PBF XX, 5 (München 1981).

Levițki 1994: O. Levițki, Cultura Hallstattului canelat la Răsărit de Carpați. Bibliotheca Thracologica VII (București 1994).

Leviţki 2003: O. Leviţki, Lumea tracică și masivul cultural nord-pontic în perioada hallstattiană timpurie. Bibliotheca Thracologica XL (Bucureşti 2003).

Mozsolics 1985: A. Mozsolics, Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Guermely (Budapest 1985).

Petrescu-Dîmboviţa 1977: M. Petrescu-Dîmboviţa, Depozitele de bronzuri din România (Bucureşti 1977).

Rumiantsev 1974: A.N. Rumiantsev, Nekotorye voprosy razvitiia nakonechnikov kopii epokhi bronzy v Severnom Prichernomor'e. SA 1, 1974, 12-23 // А.Н. Румянцев, Некоторые вопросы развития наконечников копий эпохи бронзы в Северном Причерноморье. СА 1, 1974, 12-23.

Smirnova 1985: G.I. Smirnova, Osnovy khronologii predskifskikh pamiatnikov Iugo-Zapada SSSR. SA 4, 1985, 33-53 // Г.И. Смирнова, Основы хронологии предскифских памятников Юго-Запада СССР. СА 4, 1985, 33-53.

Tikhonov 1960: B.G. Tikhonov, Matallicheskie izdeliia epokhi bronzy na Srednem Urale i v Priural'e. MIA 90 (Moskva), 5-115 // Б.Г. Тихонов Металлические изделия эпохи бронзы на Среднем Урале и в Приуралье. МИА 90 (Москва 1960), 5-115.

Vinski-Gasparini 1973: K. Vinski-Gasparini Kultura polja sa žarama u severnoj Hrvatskoj (Zadar 1973).

Eugen Uşurelu, doctor în istorie, Centrul Arheologie, Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM, bd. Ştefan cel Mare 1, MD-2001, Chişinău, Republica Moldova; e-mail: eugen_usurelu@mail.ru